

۲۵۶۰

دانشگاه تهران

دانشکده بهداشت

پایان نامه

برای دریافت درجه فوق لیسانس

در رشته آموزش بهداشت

بررسی فعالیتهای آموزشی بهداشت وزارت بهداشت و بهزیستی

از بدو تا تأسیس تا آخر سال ۱۳۵۵

براهنمائی :

استاد گرامی سرکار خانم دکتر فریاد شفیعی

نگارش :

محسن افشار هوجقانی

سال تحصیلی ۵۷ - ۱۳۵۶

۳۵۶۰

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>موضوع</u>
الف و ب	سپاس و تقدیم
۴-۱	مقدمه
۸-۵	فصل اول هدفها و تشکیلات سازمان آموزش بهداشت
۱۰-۹	بنیان گذاری واحد آموزش بهداشت عمومی در ایران
۱۱-۱۰	انحلال اداره کل بهداشت و توسعه واحدهای بهداشتی
۱۶-۱۲	تغییرات سازمانی واحد آموزش بهداشت
۱۸-۱۷	مری بهداشت از کجا تامین میشود
۲۰-۱۹	علل ترک خدمت مرییان بهداشت
۲۲-۲۱	— نقش دانشکده بهداشت در تربیت مری بهداشت
۲۴-۲۲	— علت عدم استقبال مرییان بهداشت از دانشکده بهداشت
۲۶-۲۴	— علل دیگر عدم تمایل بخدمت در آموزش بهداشت
	فصل دوم
۲۲-۲۷	وسایل و ابزار کار در آموزش بهداشت

(فهرست ۲)

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۴۶-۳۲	انتشارات آموزش بهداشت فصل سوم
۷۸-۴۷	فعالیتها و برنامه‌های آموزش بهداشت کارآیی مربیان بهداشت در مناطقی که در این
۸۱-۷۹	بررسی مورد مطالعه قرار گرفت
۸۲-۸۱	بررسی و ارزشیابی در آموزش بهداشت
۸۴-۸۳	نتیجه گیری
۸۶-۸۴	پیشنهادات
۸۸-۸۷	خلاصه فارسی خلاصه انگلیسی

سپاس و تقدیرم

سپاس می‌گزارم :

مردان و زنان دلیری را که در شرایط بسیار مشکل سالیان در بنیان نهادند

دانشگاه تهران، سررشته آموزش عالی میهن را .

مردان و زنان دانشمند موسس انستیتو تحقیقات بهداشتی و خلع آن دانشکده

بهداشت دانشگاه تهران را .

بزرگمردان بهداشت ایران دکتر مفیدی، دکتر فقیه و دکتر ندیم را .

پیشروان و پایه گذاران بهداشت کشور مرحوم دکتر فریس و پیروان آن مرد بزرگ

چون دکتر حسن مرشد، دکتر قاسم معتمدی، مرحوم دکتر اکبر قیامی، مهندس محمد عصار،

دکتر آراسته، دکتر کاراگین ساروخانیان، دکتر اکبر معارفی، دکتر ناصر فخار، دکتر

فیروز گلکار و دیگر مردان و زنان کارشناس بهداشتی را .

کادر آموزشی و اداری دانشکده بهداشت را که علی‌رغم همه مشکلات و محرومیت‌ها نیروی

انسانی فعالیت‌های بهداشتی را تربیت میکنند .

استاد عزیزم دکتر فروغ شفیع‌ی را که در مدت تحصیل در دانشکده بهداشت

از محبت بی‌شائبه اش استفاده کرده‌ام، این بت عیار را که بحیثیت مهر و عطوفت و انسانیت

چنان در دل شاگردانش جای می‌گیرد که در مجموعه خاطرات تحصیلی هر یک خوش آیند تر ^{بین}

و درخشان‌ترین آنها را از آن خود می‌سازد و من در تهیه این پایان‌نامه رهین منتش هستم

و همیشه نسبت با او همکارانش این احساس را خواهم داشت و خاضعانه می‌بوسم دست

این معلم گرامی را .

همسر مهربان و فرزندان عزیزم را که در ادامه تحصیل از کمک‌های بی‌دریغشان

برخوردار بوده‌ام و در انجام تکالیف درسی یا رویا آورم بوده‌اند و مراسم شوق آورده‌اند .

همه در استان و همکارانم را در واحد آموزش بهداشت وزارت بهداشتی و سپهر

واحد های وزارتخانه مذکور و مریبان بهداشت کشور را که در جمع آوری آمارها و مدارک و منابع لازم یاریم کردند .

آن عده از اعضا * مهربان دانشکده بهداشت را که در دوران تحصیلی مورد عنایت آنان بوده ام از جمله مهندس قوامیان و خانم موید را در دبیرخانه دانشکده و بمصداق :

لایق نبود قطره بهمان بسردن خارو خس صحرا به بیابان بردن

اما چکنم قاعده * موران است ران ملخی نزد سلیمان بسردن

اگر این پایان نامه ارزش آنرا داشته باشد به همه عزیزان پیشگفت تقدیم میدارم .

محسن افشار هوجقانی

مقدمه

تاسیس دانشگاه بهداشت موجباتی فراهم ساخت تا سازمانهای بهداشتی کشور نیازمندیهای نیروی انسانی سطوح بالای خود را در داخل کشور و در نظر گرفتن اولویتهای مربوط به احتیاجات از دانشآموختگان این دانشگاه تامین نمایند .

بنیانگذاری این دانشگاه بهکارکنان بهداشتی شاغل کشور که سالها در برنامه ریزی و اجرای طرحها و برنامه های مختلف بهداشتی فعالیت داشتند فرصتی داد تا به تکمیل دانش بهداشتی خود بپردازند . این کارکنان غالباً از بین افرادی انتخاب و برای گذراندن دوره های آکادمیک به دانشگاه بهداشت معرفی میشوند که قبلاً با گذراندن دوره های آموزشی مرتبط با شغل خود اعم از دوره های یکساله غیر دانشگاهی یا دوره های کوتاه مدت چند هفته ای ضمن کار و اشتغال چندین ساله در واحدهای بهداشتی ، تجربیاتی اندوخته و با مطالعات شخصی در کسب دانش بهداشتی بیشتر کوشیده اند و برخی از آنان دوره های آموزشی مناسبی نیز در خارج از کشور گذرانده اند .

وجود این افراد در بین دانشجویان تأثیراتی در سایرین بجای میگذارد :

این تأثیرات هم شامل دانشجویان میشود که بالقوه عناصر فعاله بهداشتی آینده کشور هستند ، هم استادان که برنامه های رشته های مختلف تحصیلی را در ارتباط با نیازمندیهای طرحهای بهداشتی سازمانهای مختلف کشور تهیه می نمایند .

تأثیرگذاری این افراد در دانشجویان باین صورت می تواند باشد که با تشریح هدف و نوع برنامه های اجرایی برای دانشجویانی که تا هنگام شروع به تحصیل در دانشگاه بهداشت کمترین اطلاعات را از فعالیتهای بهداشتی و نوع مشاغل بهداشتی مربوط به رشته تحصیلی خود داشته اند دید نسبتاً روشنی بآنان بدهد .

اساتید نیز از آنچه که کارکنان بهداشتی در عمل با آن مواجهند و با اشکالات مربوط به پیاده کردن پاره ای برنامه های بهداشتی و تعمیم بهداشت عمومی که وسیله این افراد

روشن میشود نتیجه گیری و بهره برداری کرده می توانند برای پیدا کردن راه خلهای مناسب، روشهای علمی درخوری ارائه نمایند و اطلاعات و معلومات لازم را براساس آن روشها بدانشجویان بدهند. ندرجه این که برنامه های درسی رنگ علمی بیشتری بخود میگیرند.

درنگارش پایان نامه حاضر نیز با توجه بموضوع مذکور سعی برای این شده است که هدفها، فعالیتها، اولویتها، روشها و سیاستهای آموزش بهداشت وزارت بهداشت و بهزیستی و همچنین و بزرگیها و محدودیتهای آن روشن شود.

در تهیه مطالب پایان نامه اکثراً از گزارشها و سوابق دفتر آموزش بهداشت وزارتخانه مذکور که اینجانب از قدیمترین اعضا آن هستم و گزارشها و پرونده های موجود در سایر واحدهای وزارت بهداشت و بهزیستی بهار داشت های شخصی که در طول قریب ۱۸ سال خدمت تهیه گردیده استفاده شده و بیشتر سعی شده است که بجای درشت نمایی و یا انتقادی جا حقایق بازگو گردد.

اگر بزرگیها و محاسنی ذکر شده همه مربیان بهداشت و کارشناسان آموزش - بهداشت صاحب آن هستند و اگر واقعیت محدودیت ها تشریح گردیده نگارنده بعنوان کسی که مدت قریب به ۱۰ سال در سمت کارشناس مسئول برنامه ریزی آموزش بهداشت کشور انجام وظیفه کرده ام مسئول و چنانچه در سیستم اداری سالهای قبل امکان اعمال نظرات سازنده و اصولی به نسبت زیاد تری نبوده است از اینجانب رفع مسئولیت نمی کند.

در تهیه پایان نامه نظراین بوده که خلاصه آثار فعالیتهای ۲۳ ساله نقل شود و تجزیه و تحلیل آنها براساس گزارشهای ماهانه و سالانه واحدهای آموزش - بهداشت استانها انجام گیرد، ولی متأسفانه بعد از ۸ ماه کوشش چنین منظوری برآورده نشد و علل آن را شرح زیر میتوان خلاصه کرد:

الف - تغییرنوع فرمهای گزارشی که هرچند سال یکبارید و توجه زیاد بگذشته انجام میگرفت و این موضوع بطور مثال مسائلی از قبیل موارد زیر را پیش آورده است:

۱- درباره ای از فرمهای گزارش نوشته شده است: آموزش بهداشت مدارس و در برخی این مطلب قید نگردیده و جزو فعالیت آموزش بهداشت گروههای شهری بحساب آمده است.

۲- آموزش بهداشت بروستایان در بعضی فرمها با شکل گروه کارکنان سطح روستا مانند سپاهیان، کدخدایان، اعضا، انجمن ها و غیره بطور تفکیکی نوشته شده و در برخی دیگر نوشته نشده و اما فعالیتها مرکب از شهری و روستا است.

۳- آموزش سپاهیان در بعضی فرمها جزو معلمین و در بعضی دیگر جزو کارکنان روستایی محسوب شده است.

۴- در ردان آمار وقت لازم در تفکیک گروههای آموزش گیرنده بکار نرفته است.

ب - تا سال ۱۳۴۱ کشور شامل ۱۰ استان و ۳ فرمانداری کل و ۲ فرمانداری مستقل بوده و در آن سال یک فرمانداری کل نیز اضافه شده است و بتدریج به

تعداد استانها و فرمانداریهای کل افزوده گردیده و بنحوی که در سال ۱۳۵۵ مجموعه آنها به ۲۱ استان و ۲ فرمانداری کل رسید.

بدین ترتیب تفکیک فعالیتهای استانها از هم دیگر امکان پذیر نبود.

موضوع دیگری که امکان درج فعالیتهای تفکیکی استانها را غیرعقلی ساخت این بود که جدا شدن مناطقی از پاره ای استانها و تبدیل آن مناطق با استان یا فرمانداری کل و فرمانداری مستقل موجب شد که مناطق جدید برای چند سال فاقد پرسنل و امکانات آموزش بهداشت ^{باشند} و در آنها فعالیت انجام نگیرد، یا آمارهای غیر قابل اطمینانی از این مناطق (که فاقد پرسنل آموزش بهداشت بوده اند) بواحد وزارت آموزش بهداشت -

فرستاده شود . بازهم از علل دیگر، عدم ارسال مرتب گزارشهای آموزشی را از استانها
 به واحد مرکزی میتوان دانست .

پ - در اغلب فرمهای گزارش بدلیل ذکر تماشاچی فیلم بجای شرکت کننده در کلاس
 بهداشتی، واضح نبودن برنامه ها ، کاربررسی و تحقیق را مواجه با اشکالات
 فراوان میکند .

با توجه به علل بازدارنده مذکور در مورد ارائه و تجزیه و تحلیل آمار فعالیتها ، فقط
 بعنوان نمونه آمار استان کشور در سال ۱۳۵۵ که نارسایی کمتری در آنها مشاهده
 میشد نقل گردیده و سعی شده است نمای نسبتاً کاملی از فعالیتها با توجه با امکانات
 پرسنل و سایر اوضاع و احوال حاکم بر فعالیتهای آموزش بهداشت ذکر گردد . باشد
 که رهگشای توسعه و تعمیم فعالیتها و بهبود کیفی آنها در آینده گردد .

فصل اول

هدفها و تشکیلات سازمانی آموزش بهداشت

آموزش بهداشت چیست و چه هدفهایی دارد ؟

سازمان بهداشت جهانی آموزش بهداشت را چنین تعریف کرده است :

آموزش بهداشت مهارتست از کمک مردم در راه نایل شدن به سلامت خود با اقدامات و فعالیتها که جمعی و فردی و خودشان .

از متن تعریف چنین برمی آید که اهمیت اقدامات جمعی و فردی که خود مردم برای تکمیل به سلامت بار داشتن و فشار متناسب با سلامت بیشتر از اقدامات محدود بهداشتی مقامات رسمی و دولتها موثر است .

بنابر همین تعریف هدف آموزش بهداشت ایجاد حس مسئولیت در مردم برای تکمیل و نگهداری سلامت فردی و خانوادگی و بالاخره اجتماعی و ملی است .

بنابراین با اهمیت آموزش بهداشت مردم ، در سازمانها که بهداشتی اکثر کشورهای واحدی بنام آموزش بهداشت عمومی تشکیل و امر آموزش را از نظر تامین سلامت مردم و کمک به وصول هدفهای سازمان متبوعه خود با گذشتن از مراحل زیر میدهد و درمیشود :

تشکیلات دادن به واحد برنامه ریزگیا و اجرایی آموزش بهداشت .

- ایجاد هم آمیزی بین برنامه های آموزشی مربوط به بهداشت در موسسات دولتی و خصوصی از یکسویه برنامه های آموزش بهداشت با سایر برنامه های بهداشتی از سوگیا دیگر .

- استفاده از تشکیلات محلی و برنامه علمی عمرانی در آموزش بهداشت عمومی .

- کارآموزان افراد کارگاه بنحویکه با آموزش مردم سروکار دارند به ویژه کارکنان بهداشتی .

- مطالعه در روشها و وسایل آموزشی

- ارزشیابی برنامه های بهداشتی از نظر گاه مردمی که برنامه ها بر آنکتابان اجرا میشود .

- بررسی و تحقیق از جنبه علمی پذیرش برنامه های آموزش بهداشت .

بنیانگذاران و واحد آموزش بهداشت عمومی در ایران

در سال ۱۳۲۰ پس از انحلال صحیه کل مملکتی، وزارت بهداشتی بوجود آمد و تا سال ۱۳۲۶ این وزارتخانه صرفاً کارهای درمانی را عهده دار بود و در آن سال با تاسیس اداره همکاریهای بین المللی امریکا در ایران که بنام اصل ۴ معروف شد (اصل چهارم از اعلامیه ترومن رئیس جمهور وقت امریکا که کمک مالی فنی و مالی به کشورهای جهان سوم را شامل میشود) .

دولت ایران قرارداد را با موسسه مزبور منعقد نمود که در زمینه «کشاورزی، بهداشت، صنعت و توسعه و عمران مناطق روستایی ایران» همکاریهای انجام گیرد و بدنبال آن با تاسیس سازمان بهداشت جهانی (۱) و تصویب اساسنامه آن در ۲۷ آوریل ۱۹۴۸ (۱۸ فروردین ماه ۱۳۲۷) شعبه اداره همکاریهای مشترک ایران و آمریکا با الهام از پیشنهادات سازمان جهانی بهداشت تشکیل و استخدام و تربیت عناصر محلی نخستین برنامه خود را در امر مبارزه با مالاریا شروع کرد و موسسه ای بنام بنگاه خاور نزدیک از واحدهای تابعه اداره پیشگفت بود در زمینه بهداشت محیط و فعالیتها را آغاز کرد این فعالیتها که برنامه اصلی آنها با مطالعات محدود کارشناسان امریکایی و عناصر اجرایی سطح پائین کشور ایران طرح ریزی و اجرا میشود گرچه در تغییر وضع موجود از نظر بهداشت عمومی تاثیر زیاد نگذاشت ولیکن در جلب نظر مسئولان کشور و مسائل و مشکلات موجود آن زمان موثر بود . تا اینکه در سال ۱۳۳۱ بنا بر قرارداد جدیدی که بین موسسه همکاریهای بین المللی امریکا در ایران (اصل چهارم) و دولت ایران منعقد گردید سازمان همکاریها در بهداشت زیر نظر موسسه مذکور وزارت بهداشتی تشکیل شد .

این سازمان که وسیلهٔ د ومد پر مشترک ایرانی و آمریکایی اداره میشود از واحدهای زیر
مرکب است :

- اداره بهداشت مادران و کودکان .

- اداره پرستاری .

- اداره طب پیشگیری .

- اداره مبارزه با مالاریا .

- اداره آزمایشگاه .

- اداره آموزش بهداشت عمومی .

- اداره مهندسی بهداشت .

- اداره خدمات اجتماعی پزشکی .

- اداره امور اداری .

بدین ترتیب اولین واحد آموزش بهداشت کشور وجود آمد .

نخستین مدیر این اداره آقای اکبر معارفی (۲) از کارکنان اصل چهار باعلاقه بحرفه
جدید خود و با تسلطی که به زبان انگلیسی داشت مطالعاتی در جهت بنیانگذاری دوره
تربیت پرسنل برای فعالیت های آموزش بهداشت کشور بعمل آورد .

نخستین دوره آموزشی تربیت پرسنل بهداشت با شرکت ۵۵ تن از افراد لیسانسیه
در رشته " بی مختلف و یکفرد کرداروسا زوجند نفر مهندس کشاورزی در سال ۱۳۳۱
تشکیل گردید .

مدیرین این دوره اکثراً ایرانیانی بودند که با استفاده از بورسها که تحصیلی یکساله
دولت آمریکا در دانشگاه های آن کشور و ورود انشگاه آمریکا به بیروت تحصیلات بهداشتی
کرده و در سطوح مختلف سازمان همکاری بهداشت خدمات گوناگونی را عهده دار بودند
و عده ای از مشاوران آمریکایی نیز در این دوره " اتد پرسنل " میگردیدند .

(۲) دکتر اکبر معارفی کارشناس فعلی سازمان جهانی بهداشت در کمیته مد پترانه شرقی -

فارغ التحصیلان این دوره ها مری بهداشت نامیده شدند .

مری بهداشت به کسی گفته میشود که تحصیلات عالی لیسانس و بالاتر از آنرا داشته و در دوره آموزشی خاص مطالب مورد نظر بهداشتی را فرا گرفته و بکار آموزش بهداشت اشتغال داشته باشد .

فارغ التحصیلان دوره اول تربیت مری بهداشت در ادارات جدید التاسیس بهداشت استانها کتهران ، منطقه دریای خزر (شامل گیلان و مازندران) ، آذربایجان - (شرقی و غربی) ، اصفهان ، فارس و بنادر ، کرمان (شامل بندرعباس و استان سیلکی کرمان و سیستان و بلوچستان) بهعنوان رهس قسمت آموزش بهداشت شروع بکار کردند .
بعواضات تربیت مری بهداشت افرادی تحت عنوان پروژکتوریست تربیت شدند .
وعدا الکلاس نیز خدمت گرفته شدند .

در سال ۱۳۳۲ کارکنانی که درجه تحصیلی آنان در حد دوره اول دبیرستان بود تحت عنوان مسئول سمعی و بصری بکار گرفته شدند و با همکاری اداره کل سمعی و بصری وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش کنونی) دوره های آموزش يك الی سه ماهه ای در زمینه تهیه عکس و اسلاید و فیلم استریپ و کاربرد ابزار های سمعی و بصری و تعمیرات جزئی این ابزارها برای آنان تشکیل شد .

مسئول سمعی و بصری فردی بود که نگهدارنده وسایل پروژکتور و تعمیرات آنها و تهیه اسلاید و فیلم استریپ و غیره را بعهده داشت .

در سال ۱۳۳۶ سازمان همکاری بهداشت ، طبق قرارداد جدید ایران و آمریکا با اداره کل بهداشت وزارت بهدارکام تبدیل شد و دامنه فعالیتها آن گسترده تر گردید بنحوی که در سال ۱۳۳۹ هجری استان کشور دارای اداره بهداشت شد و فرمانداریهایی کل نیز از طریق ادارات بهداشت استانهای مجاور به نسبت محدودتر از خدمات بهداشتی استفاده کردند .

بموازات تربیت مریب بهداشت در داخل کشور، با استفاده از نوسنهاک اعطایی ایالات
 متحدہ امریکا و انگلستان و سازمان بهداشت جهانی ۶ سالہ چند نفر از مریبان
 بهداشت کا ہزیان انگلیسی آشنایی داشتند در صورت پذیرفتہ شدن در امتحان زبان
 انگلیسی، ہر اکا گذراندن دورہ ۱۰ سالہ فوق لیسانس آموزش بهداشت بہ کشور ^{ملکی}
 انگلستان و امریکا اعزام گردیدند وعدہ ای نیز در دانشگاه امریکی بیروت دورہ یکسالہ
 D. P. H آموزش بهداشت را گذرانیدند ولیکن این افراد در بازگشت بہ ایران تمایلی
 بخدمت در استانہا کا خارج از پایتخت نداشتہ و اکثرا در ادارہ مرکزی آموزش بهداشت
 و یا قسمت آموزش بهداشت استان تہران (استان مرکزی فعلی) مشغول کار میشدند و
 استانہا کا دیگر کثرا از معلومات این افراد استفادہ می ہرند .

انحلال اداره کل بهداشت و توسعه واحد های بهداشتی

طبق قرارداد منعقد بین دولت های ایران و ایالات متحده آمریکا در سال ۳۴۲ (تعهدات مالی ایالات متحده در اداره کل بهداشت خاتمه یافت و با انتصاب جمشید آموزگار به وزارت بهداشتی (که خود انحنیانگاران سازمان همکاری بهداشت و از اولین روسای مهندسی بهداشت بود) .

اداره کل بهداشت منحل گردید ولیکن فعالیتها در سطح گسترده تری با سازمان های بزرگتر پیاده شد که واحد های اختصاصی آن عبارت بودند از:

- سازمان ریشه کنی مالاریا (۳)

- اداره کل مبارزه با بیماریها و اگیر

- اداره کل خدمات بهداشت ویژه (۴)

- اداره کل مهندسی بهداشت (۵)

- اداره کل پرستاری

(۳) این سازمان در سال ۳۴۹ قبل از وزارت جمشید آموزگار از اداره کل بهداشت منتزع

شده و از مرزهای بهداشت در هر استان یک نفر را بخدمت گرفته بود .

(۴) اداره آموزش بهداشت تحت نظر و از واحد های تابعه اداره کل خدمات بهداشتی

ویژه بود .

(۵) قبل از آن برای مدتی با سازمان ریشه کنی مالاریا ادغام شده و بهداشت محیط

نامیده میشد .